

AGNIESZKA JAWORSKA

AKSJOLOGICZNE ZAŁOŻENIA DZIAŁALNOŚCI KATOLICKICH UNIWERSYTETÓW LUDOWYCH W POLSCE W LATACH 1989-2004

Katolickie uniwersytety ludowe – placówki pozaszkolnego kształcenia dorosłych – zostały reaktywowane w Polsce, z inicjatywy Duszpasterstwa Rolników, po roku 1989. Funkcjonowały przez około 15 lat. W roku 2004 istniały już nieliczne placówki, stąd mój artykuł dotyczy lat 1989-2004. Katolickie uniwersytety ludowe wpisały się w historię oświaty dorosłych. Realizowały one ważne cele szczególnie w zakresie formacji religijnej i kształcenia społeczno-zawodowego ludności wiejskiej.

Katolickie uniwersytety ludowe nawiązywały do idei oświatowych M. Grundtviga (twórcy koncepcji wyższych szkół ludowych) i do polskich tradycji uniwersytetów ludowych z okresu międzynarodowego zakładanych przez ks. A. Ludwiczaka, Towarzystwo Czytelni Ludowych i Akcję Katolicką. Były one ściśle związane z potrzebami środowisk lokalnych i przeobrażeniami ustrojowymi kraju.

W programie katolickich uniwersytetów ludowych wyróżniono następujące cele:

- pogłębienie chrześcijańskiej formacji religijno-moralnej, podniesienie kultury religijnej wśród ludzi mieszkających przede wszystkim na wsi,
- pomoc ludziom w lepszym funkcjonowaniu w dzisiejszej rzeczywistości, poprzez przekształcanie postaw, świadomości i systemu wartości, a także stworzenie przez prowadzoną pracę oświatową warunków do lepszego rozumienia rzeczy-

wistości społecznej, praw rządzących jej rozwojem, do umiejętności przekształcania tej rzeczywistości zgodnie z potrzebami ogólnospołecznymi,

- przygotowanie słuchaczy do umiejętnego korzystania z literatury, z pomocy instytucji i organizacji społecznych w rozwiązywaniu ich problemów,
- wiązanie emocjonalne ludzi z historią, tradycją swojego najbliższego regionu,
- kultywowanie obrzędów i uroczystości, w tym także religijnych¹.

Treści kształcenia były skoncentrowane wokół następujących działów tematycznych: ewangelizacja środowiska; historia Polski, Kościoła i regionu; edukacja samorządowa; edukacja zawodowa; edukacja kulturalna; zagrożenia cywilizacyjne współczesnego człowieka, edukacja zdrowotna, pedagogizacja. Poszczególne placówki, opierając się na wymienionym programie, opracowały własne programy nauczania uwzględniające potrzeby i specyfikę danego regionu. Analiza programów pokazuje, iż są one zorientowane aksjologicznie, eksponują wartości duchowe (religijne, poznawcze, moralne, estetyczne). Ważną dziedziną są też wartości witalne związane z życiem i zdrowiem człowieka (w programach znajdują się treści dotyczące profilaktyki zdrowia i racjonalnego odżywiania się) oraz wartości pragmatyczne związane z kształceniem zawodowym.

Edukacja aksjologiczna jest rozumiana jako „edukacja, która za cel stawia poznanie problematyki wartości, ich istnienia, przeżywania, porządkowania na różne sposoby, hierarchizowania, konsekwencji, jakie z określonego stosunku do wartości wynikają dla sposobu życia jednostek i społeczeństw”². Edukacja aksjologiczna „dotyczy nie tylko zdobywania wiedzy aksjologicznej, ale i wiedzy o sobie i innych w kontekście odkrywanych, realizowanych, tworzonych i przekazywanych wartości, o ich roli w życiu ludzi”³.

Podstawą działalności katolickich uniwersytetów ludowych skierowanych do środowisk wiejskich, rolniczych, było nauczanie społeczne Kościoła. W procesie kształcenia ukazywano ważność zasady pomocniczości, solidarności i sprawiedliwości społecznej, podkreślano znaczenie godności pracy ludzkiej, w tym godności pracy na roli. Jan Paweł II w swoich przemówieniach wskazywał na wiele cennych wartości środowiska wiejskiego, takich jak: praca na roli, miłość do ziemi, przyroda, ugruntowana miłość rodziny,

---

¹ Katolickie uniwersytety ludowe [program opracowany przez Komisję do spraw Duszpasterstwa Rolników w 1992 r.].

² K. OLBRYCHT, *Czy dorośli potrzebują edukacji aksjologicznej?*, w: J. KOSTKIEWICZ (red.), *Aksjologia edukacji dorosłych*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2004, s. 33.

³ Tamże.

ofiarność w niesieniu pomocy potrzebującym, poczucie religijne, ufność i otwarcie na Boga⁴. Edukacja zorientowana na wymienione wyżej wartości stanowiła priorytetową część formacji katolickich uniwersytetów ludowych.

Rozwój katolickich uniwersytetów ludowych od 1989 r. przybierał różne formy w wielu diecezjach w Polsce.

Pierwsza inicjatywa reaktywowania katolickich uniwersytetów ludowych zrodziła się na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej. W 1989 r. powołano Prymasowski Uniwersytet Ludowy w Strzelnie z oddziałami w Samostrzelu, Dobieszczyźnie, Kłecku, Powidzu i w 1997 r. w Gnieźnie-Dalkach.

W 1989 r. powołano również Uniwersytet Ludowy im. ks. Wacława Bliźńskiego we Włocławku z oddziałami w Kaliszu, Koninie i Sieradzu. W kolejnych latach powstały nowe filie: w Sieradzu (1990), w Zduńskiej Woli, w Turku (1993), w Piotrkowie Kujawskim (1994), w Ciechocinku (1995), w Grzegorzewie (1995), w Słupcy-Giewartowie (1995), w Lubiczu Górnym (1996), w Powierciu UL im. Szczęsnego Starkiewicza (1999), w Siniarzewie UL im. ks. Aleksego Hoffmana (1999). W diecezji wrocławskiej funkcjonowały Uniwersytet Ludowy w Namysłowie (1987) oraz Diecezjalno-Wojewódzki Uniwersytet Ludowy w Żórawinie (1996), Górze Śląskiej (1996) oraz w Kłodzku (1999).

W roku 1990 powstały placówki w diecezji siedleckiej (Katolicki Podlaski Uniwersytet Ludowy w Siedlcach, a w 1991 r. w Białej Podlaskiej), pelplińskiej (Pelplin, Karolewo, Chojnice) i poznańskiej (Wielkopolski Uniwersytet Ludowy). W następnym roku rozpoczął pracę Katolicki Uniwersytet Ludowy im. Abpa A.J. Nowowiejskiego w Ciechanowie (diecezja płocka).

W roku 1992 powstały nowe uniwersytety w diecezji zamojsko-lubaczowskiej (Uniwersytet Ludowy im. Stanisława Staszica w Sitnie z filią w Cieszanowie), łomżyńskiej (11 oddziałów m.in. w Kuczynie, Brańszczyku, Myszyncu, Dąbrówce) i toruńskiej (w latach 1992-1996 funkcjonował Katolicki Uniwersytet Ludowy w Toruniu, a w 1997 r. powstały nowe placówki w Przeczynie, Górznie, Grodzicznie, Wąbrzeźnie). W roku 1992 w Polsce istniało 18 katolickich uniwersytetów ludowych.

W 1993 r. powstawały one w kolejnych diecezjach: szczecińsko-kamieńskiej (Baszkowice, Zielin, Wolin), elbląskiej (Stare Pole, Zielonka Pasłęcka, Sztum Czernin), olsztyńskiej (Kętrzyn), opolskiej (Diecezjalny Katolicki Uniwersytet Ludności Wiejskiej w Opolu z filiami w Baborowie (1994), Klucz-

---

⁴ JAN PAWEŁ II, *Przemówienie podczas spotkania z Indianami 29.01.1979*, w: *Ojciec Święty do rolników*, Włocławek 1991, s. 13, za: K. CHAŁAS, *Świat wiejskich wartości czynnikiem edukacji podmiotowej*, w: J. KOSTKIEWICZ (red.), *Aksjologia edukacji*, s. 156.

borku (1995) i w Nysie (1997), lubelskiej (Katolickie Wszechnice Ludowe w Lublinie, Końskowoli i Chełmie, Rejowcu Lubelskim, Kluczkowicach, Kijanach, Krasnymstawie, Pszczelej Woli).

W roku 1994 rozpoczęły swoją pracę uniwersytety ludowe w diecezjach: częstochowskiej (Katolicki Uniwersytet Ludowy im. Matki Bożej Gidelskiej w Częstochowie), zielonogórskiej (Katolicki Uniwersytet Ludowy pw. bł. Karoliny Kózkówny w Mirostowicach Dolnych), legnickiej (Katolicki Uniwersytet Ludowy w Gryfowie Śląskim) i sandomierskiej (Katolicki Uniwersytet Ludowy im. ks. Konstantego Michalskiego w Modliborzycach, a następnie w Staszowie, Nisku, Stalowej Woli oraz w 1996 r. w Łagowie).

W latach 1993-1994 nastąpił największy rozwój tego typu kształcenia. Istniało wówczas około 100 katolickich uniwersytetów ludowych.

W 1997 r. powstał Katolicki Uniwersytet Ludowy Diecezji Drohiczyńskiej w Brańsku, Siemianowicach i Sokołowie Podlaskim oraz w diecezji białoostockiej – Ludowy Uniwersytet Katolicki im. ks. Jerzego Popiełuszki z oddziałami w Juchnowcu, Suchowoli i Sokółce, a w latach 1999-2000 zorganizowano nowe oddziały w Kruszynie i Kalinówce Kościelnej.

W latach 1997-2003 funkcjonowały również uniwersytety ludowe w archidiecezji przemyskiej (Krosno, Lesko, Jarosław) i w diecezji ełckiej (Olecko).

W roku 2000 powstał Kościelny Uniwersytet Ludowy Archidiecezji Łódzkiej w Sędziejowicach.

Katolickie uniwersytety ludowe docierały do ludzi, którzy często czuli się zagubieni w okresie transformacji społeczno-ustrojowej, starały się objąć formacją jak największą liczbę osób. Przykładowo – w 1999 r. 3-letnie kształcenie w uniwersytetach ludowych diecezji włocławskiej ukończyło 185 osób, natomiast liczba uczestników w roku 1999/2000 sięgała 332 osób.

Edukacja w przedstawionych wyżej katolickich uniwersytetach ludowych trwała najczęściej trzy lata. Zajęcia odbywały się w miesiącach jesienno-zimowych (od października do marca) w soboty lub niedziele. W Uniwersytecie Ludowym w Namysłowie natomiast wykłady odbywały się raz w miesiącu przez cały rok.

Katolickie uniwersytety ludowe, określane też jako placówki duszpastersko-wychowawcze, realizowały cele wychowania chrześcijańskiego. Przedmioty zgrupowane były w trzech blokach: duszpastersko-formacyjnym (ewangelizacja środowiska, katolicka nauka społeczna, elementy etyki, liturgika, eklezjologia, biblistyka itp.); humanistycznym (historia Kościoła, historia Polski, elementy etnografii, literatura narodowa i regionalna, sztuka, obrzędowość wiejska); społeczno-zawodowym (rolnictwo w kraju i na świecie, ochrona

środowiska, przetwórstwo, handel, ekonomia, problematyka samorządów terytorialnych).

Obok podstawowych form pracy, takich jak wykład i dyskusja, prowadzone były warsztaty, seminaria formacyjne, kursy specjalistyczne, kursy obsługi komputera, lektoraty języków obcych. Organizowano także wycieczki, pielgrzymki i praktyki – staże pracy za granicą. Odbywały się również konferencje panelowe, wieczory poetyckie, koncerty muzyczne, spektakle teatralne oraz konkursy twórczości artystycznej, ludowej i religijnej. Niektóre uniwersytety prowadziły studium katechetyczne przygotowujące do nauczania religii w szkole.

Uniwersytety ludowe charakteryzowały się różnym poziomem zinstytucjonalizowania. Niektóre placówki prowadziły wykłady otwarte. W większości placówek zajęcia odbywały się w stałych grupach, uczestnicy otrzymywali indeksy i byli zobowiązani do zaliczenia obowiązkowych przedmiotów, przygotowywali też pracę dyplomową, która była podstawą do wydania dyplomu lub zaświadczenia ukończenia uniwersytetu ludowego. W niektórych placówkach funkcjonował samorząd studencki i prowadzona była kronika uniwersytetu.

Z badań prowadzonych w 13 katolickich uniwersytetach ludowych w latach 1997-2002 wynika, iż uczestnikami tych placówek były osoby w wieku od 18. do 70. roku życia. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku od 20. do 40. roku życia (69%). Wiek uczestników jest zróżnicowany w zależności od typu placówki. Osoby młodsze częściej uczestniczyły w kursach zawodowych, kursach komputerowych i lektoratach języków obcych. Osoby w wieku średnim i emerytalnym częściej uczestniczyły w placówkach o strukturze mniej sformalizowanej, które nie prowadziły systematycznego nauczania w stałych grupach, lecz wykłady otwarte⁵.

Pomimo że katolickie uniwersytety ludowe były skierowane do rolników (około 50% czasu zajęć przeznaczano na tematykę rolniczą), to tylko 64% uczestników zajmowało się pracą w rolnictwie; 28% wykonywało inne zawody, a 8% stanowiły osoby bezrobotne, emeryci i renciści. Większość uczestników miała średnie wykształcenie (59%), następnie zasadnicze zawodowe (30%). Bardzo małą grupę stanowiły osoby z wykształceniem wyższym (5%) i podstawowym (6%)⁶.

---

⁵ A. ORKWISZEWSKA, *Katolickie uniwersytety ludowe w świetle nauczania społecznego Kościoła*, Warszawa: Wydawnictwo SWPR 2004, s. 67.

⁶ Tamże, s. 68-69.

Wartości edukacyjne katolickich uniwersytetów ludowych były widoczne w następujących obszarach:

- ewangelizacja środowiska – mająca na celu pogłębienie wiedzy z różnych dziedzin teologicznych, przybliżanie wartości chrześcijańskich, kształcenie postawy refleksyjnej w odbiorze treści religijnych, przygotowanie do wychowania religijnego dzieci;

- kształcenie historyczno-kulturalne – przyczyniało się do upowszechnienia wiedzy historycznej, kształcenia tożsamości narodowej, pielęgnowania tradycji regionalnych;

- edukacja społeczna – rezultatem kształcenia było poznanie zasad nau czania społecznego Kościoła i ich realizacja, wdrażanie do czynnego udziału w życiu społecznym;

- edukacja zawodowa – dotyczyła pogłębiania wiedzy rolniczej i jej wykorzystywania w pracy, wdrażania do przestrzegania zasad ekologii w rolnictwie, podnoszenia kwalifikacji zawodowych umożliwiających łatwiejsze odnalezienie się na rynku pracy i pozwalających na uzyskiwanie dodatkowych źródeł dochodu w rolnictwie.

Aksjologiczny wymiar działalności katolickich uniwersytetów ludowych jest również widoczny w kształtowaniu szacunku do pracy i podniesieniu godności pracy na roli⁷.

Działalność katolickich uniwersytetów ludowych w zakresie celów, metod i treści kształcenia odpowiada założeniom edukacji ustawicznej. Widoczne jest to w ukierunkowaniu kształcenia na wartości ponadczasowe oraz w ścisłym powiązaniu kształcenia z życiem rodzinnym, pracą zawodową i działalnością społeczno-kulturalną.

Kontynuacją działań prowadzonych przez katolickie uniwersytety ludowe są organizacje skupiające absolwentów, takie jak: Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi i Małych Miast, a na terenie Wielkopolski – Towarzystwo Czytelników Ludowych.

Katolickie uniwersytety ludowe dynamicznie rozwijające się w Polsce w latach dziewięćdziesiątych XX wieku i w pierwszych latach XXI wieku, w większości diecezji przestały istnieć. W wielu placówkach obserwowano, po zrealizowaniu 3-letniego programu kształcenia, zmniejszanie się liczby słuchaczy i ograniczenie zajęć dydaktycznych. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy należy wymienić m.in. społeczne wyczerpywanie się zapotrzebowania na ten typ kształcenia, który nie dawał kwalifikacji formalnych, a jedno-

---

⁷ Tamże, s. 111-129.

częśnie powstawanie szeregu alternatywnych form kształcenia zawodowego i formacji religijnej. Inna grupa przyczyn dotyczy trudności finansowych i związanych z tym problemów w zakresie organizacji kształcenia w uniwersytetach ludowych.

BIBLIOGRAFIA

- JAN PAWEŁ II, Przemówienie podczas spotkania z Indianami 29.01.1979, w: Ojciec Święty do rolników, Włocławek 1991, s. 13, za: K. CHAŁAS, Świat wiejskich wartości czynnikiem edukacji podmiotowej, w: J. KOSTKIEWICZ (red.), Aksjologia edukacji dorosłych, Lublin: Wydawnictwo KUL 2004, s. 156.
- Katolickie uniwersytety ludowe [program opracowany przez Komisję do spraw Duszpasterstwa Rolników w 1992 r.].
- OLBRYCHT K., Czy dorośli potrzebują edukacji aksjologicznej?, w: J. KOSTKIEWICZ (red.), Aksjologia edukacji dorosłych, Lublin: Wydawnictwo KUL 2004, s. 33-41.
- ORKWISZEWSKA A., Katolickie uniwersytety ludowe w świetle nauczania społecznego Kościoła, Warszawa: Wydawnictwo SWPR 2004.

AKSJOLOGICZNE ZAŁOŻENIA DZIAŁALNOŚCI KATOLICKICH UNIwersYTETÓW LUDOWYCH W POLSCE W LATACH 1989-2004

S t r e s z c z e n i e

Katolickie uniwersytety ludowe – placówki pozaszkolnego kształcenia dorosłych – odrodziły się w Polsce po roku 1989. Funkcjonowały przez około 15 lat. Edukacja w katolickich uniwersytetach ludowych była ściśle związana z przeobrażeniami ustrojowymi kraju i z potrzebami edukacyjnymi środowisk lokalnych małych miast i wsi. Jako placówki duszpastersko-wychowawcze katolickie uniwersytety ludowe realizowały wartości chrześcijańskie. Założenia aksjologiczne widoczne są w programach kształcenia, gdzie wyeksponowano treści zorientowane na wartości duchowe (religijne, poznawcze, moralne, estetyczne), wartości witalne związane z życiem i zdrowiem człowieka (w programach znajdowały się treści dotyczące profilaktyki zdrowia i racjonalnego odżywiania się) oraz wartości pragmatyczne związane z kształceniem społeczno-zawodowym. Podstawą działalności katolickich uniwersytetów ludowych było nauczanie społeczne Kościoła. W procesie kształcenia ukazywano ważność zasady pomocniczości, solidarności i sprawiedliwości społecznej.

Słowa kluczowe: kształcenie; założenia aksjologiczne; katolickie uniwersytetu ludowe.

AXIOLOGICAL ASSUMPTIONS OF THE ACTIVITY
OF PEOPLE'S CATHOLIC UNIVERSITIES IN POLAND IN THE YEARS 1988-2004

S u m m a r y

People's Catholic Universities were the places of extracurricular educational purposes for adults. They have been reborn in Poland after the year 1989. Education in People's Catholic Universities was closely related to system transformation in Poland and the educational needs of local towns and villages. As pastoral-educational agencies they propagated spiritual values (religious, cognitive, moral, esthetic), vital values related to human's life and health, and pragmatic values connected with social-vocational teaching. In the process of education such significant principles as helpfulness, solidarity and social justice were introduced.

Key words: the education; axiological assumptions; people's catholic universities.